

Eugenia Iwona Laska

Wydział Zamiejscowy Nauk Humanistycznych i Społecznych w Mysłowicach

Między dzieciństwem a dorosłością – dzieci odkrywają przyrodę

Between childhood and adulthood –
children discover nature

Słowa kluczowe

edukacja ekologiczna, dzieciństwo, przestrzeń dziecięca

Streszczenie

Edukacja ekologiczna stała się wyzwaniem i koniecznością współczesnych czasów. Jedynie wspólny wysiłek wszystkich ludzi podejmowany w każdym miejscu: w domu, w pracy, w szkole, w czasie wypoczynku, jest w stanie zahamować i poprawić jakość naszego życia i zdrowia. Szeroko rozumiana edukacja ekologiczna jest procesem złożonym, długotrwałym, wymagającym oddziaływań edukacyjnych.

Keywords

environmental education, childhood, children space

Summary

Environmental education has become a challenge and necessity of modern times. Only the joint efforts of all people: at home, at work, at school, in their leisure time, is it possible for us to improve our quality of life and health. The widely understood notion of ecological education is a complex, long-term, demanding educational activity.

The article discusses some aspects of the environmental education of the child through the prism of childhood, children and the forms of the environmental education of the child.

Wprowadzenie

Przyspieszenie cywilizacyjne w każdej przestrzeni życia społecznego ujawniło niepokojące zjawiska zagrażające wychowaniu i rozwojowi człowieka. Z drugiej strony dokonujące się przemiany stworzyły nowe, dotąd niespotykane warunki rozwoju i edukacji dzieci.

Międzynarodowa Komisja ds. Edukacji dla XX wieku, pracująca pod kierunkiem J. Delorsa, stwierdziła w znanym raporcie, iż „(...) u progu XXI wieku edukacja z racji swej misji i rozlicznych form, jakie przybiera, powinna obejmować czas od dzieciństwa po kres życia”¹.

Przygotowanie uczniów do życia jest to przygotowanie ich do życia w dniu jutrzejszym, które pod względem organizacji, dążeń i praktycznych realizacji będzie zupełnie inne niż nasze obecnie. Przygotowanie dzieci do życia w świecie nowym, zawiłym i zmiennym, w znacznej mierze nieznanym, jest trudnym, ale koniecznym obowiązkiem wychowawców współczesnych czasów. Wymaga to od nich większej wiedzy, większego poczucia odpowiedzialności. Z tego powodu mówi się o konieczności pedagogiki zwróconej ku przyszłości, otwartej dla rozwoju, dla zmian, jakie zapewnią dzisiejszym uczniom lepsze przystosowanie się do tych warunków życia, które narzuci im dzień jutrzejszy. Wychowanie powinno zmierzać do pełnego rozwoju osobowości człowieka. To, jak definiujemy wychowanie, jest związane z założeniami dotyczącymi rozwoju człowieka i jego socjalizacji.

W relacji wychowawczej można stymulować rozwój jednostki, inspirować ją i podtrzymywać. Wówczas relacja łącząca wychowawcę i wychowanka ma charakter dwupodmiotowy, szanowana jest godność i autonomia każdego z uczestników, każdy wnosi równowartościowy wkład we wzajemne stosunki. To oczywiste, że zmiany rzeczywistości są często wynikiem rozwoju cywilizacyjnego i jako takie są nieuniknione, a wręcz pożądane. W wielu wypadkach zmieniają one funkcjonowanie człowieka w różnych sferach, również w zakresie wyboru wartości.

Rozmowa z dzieckiem może przynieść wiele korzyści. Takie zwyczajne, życzliwe porozmawianie z kimś nie tylko o szkole, bo nie tylko o szkole chcą dzieci mówić, ale o codziennych sprawach, które ich interesują, na przykład o wypoczynku, o czasie radosnym, o poznawaniu otoczenia, przyrody itp., jest bardzo ważne.

¹ J. Delors, *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998, s. 99-100.

Edukacja ekologiczna stała się koniecznością współczesnych czasów. Można i należy ją rozpoczynać już w dzieciństwie. Dzieci w wieku od 3 do 10 lat cechuje ciekawość poznawcza, naturalna potrzeba poznania otoczenia, wrażliwość i chęć niesienia pomocy.

Dla oddziaływań wychowawczych najkorzystniejsze są sytuacje o charakterze dwupodmiotowym, w których i wychowawca, i wychowanek są współuczestnikami rozwiązywania problemów. Wówczas wzajemnie zaspokajają swoje potrzeby, samodzielnie i refleksyjnie formułują wnioski.

Dzieciństwo – pojęcie, rozumienie

Problematyka dziecka, dzieciństwa pojawiła się w centrum zainteresowania zwolenników Nowego Wychowania na przełomie XIX i XX wieku. Wówczas zwrócono uwagę na potrzeby, zainteresowania, możliwości rozwoju dziecka. Wcześniej stanowiło ono interesujący motyw w literaturze, pamiętnikach, autografiach, pieśniach, malarstwie. W Polsce problematyka dziecka, dzieciństwa stanowi przedmiot badań B. Smolińskiej-Theissa, W. Theissa, J. Izdebskiej i wielu innych znanych teoretyków, zarówno w okresie międzywojnia, jak też w drugiej połowie XX wieku.

Nasilenie badań nad dzieckiem i dzieciństwem obserwuje się od lat 90. Dzieciństwo jest ważnym okresem w rozwoju człowieka. Termin dzieciństwo przynosi różne treści. Słownik psychologiczny określa dzieciństwo jako okres między niemowlęctwem a dojrzewaniem². Rozwój dziecka należy rozpatrywać w aspekcie³ fizjologii, procesów poznawczych i zachowań wykazujących ilościowe i jakościowe zmiany od narodzin po dojrzewanie. Terminu tego używa się w wyrażeniach: rozwój człowieka, rozwój społeczny, rozwój intelektualny, rozwój emocjonalny itp. Chodzi o procesy, które można przypisać czynnikom środowiskowym⁴.

Dzieciństwo określane jest jako faza życia, przemijający okres w życiu człowieka, etap rozwoju, obszar wpływów wiążących dziecko z instytucjami edukacyjnymi, grupami zawodowymi zajmującymi się edukacją, pozaszkolnymi formami, zespół doświadczeń zdobywanych przez dzieci, których źródłem jest rodzina, szkoła, Kościół, placówki

² *Słownik psychologii*, red. A.S. Reber, Warszawa 2000, s. 170.

³ Tamże, s. 640.

⁴ Tamże, s. 639.

wychowania przedszkolnego, środowisko lokalne, środki masowego przekazu, rzeczywistość dziecka, jego dziecięce działania, przeżycia, doświadczenia, myślenie, a także jako los człowieka zapisujący się w biografii ludzkiej⁵.

Odwołując się do teorii dzieciństwa w świetle współczesnych badań, prac i poglądów socjologów, psychologów i pedagogów⁶, można przyjąć, iż dzieciństwo to nie tylko przemijająca faza rozwoju, to świat dziecka, świat jego przeżyć, doświadczeń, aktywności, których źródłem jest rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza, codzienność, kontakty z kulturą, spotkanie z drugą osobą, korzystanie z mediów⁷.

Istotne wydają się pytania o doświadczenie, przeżycia dziecka, korzyści, jakie wyciąga z kontaktów społecznych, jakie jest, co robi w środowisku swego życia. W literaturze wyodrębnia się dwa ujęcia dzieciństwa – przedmiotowe i podmiotowe.

W ujęciu przedmiotowym dziecko traktowane jest jako obiekt oddziaływań jednostki, grupy, instytucji. W ujęciu podmiotowym dziecko jest aktywnym podmiotem, czynnym twórcą własnego świata. Jego rozwój dokonuje się dzięki własnej działalności jako małego dziecka w jego kontaktach z rzeczywistością.

W naukach społecznych dzieciństwo określane jest jako kategoria społeczno-kulturowa. Takie ujęcie obejmuje obszar dziecięcej kreacji.

B. Smolińska-Theiss wyróżnia węższe i szersze rozumienie dzieciństwa oraz jego znaczenie⁸. Przyjęcie stanowiska podmiotowego odnosi się do indywidualnego, dziecięcego świata doświadczeń, znaczeń, wartości. Sugeruje to pytania o źródła dziecięcych doświadczeń, działań, inspiracji, o dziecięcy świat przeżyć, o to, kim jest dziecko, kim się staje, kim może być. Są to dziecięce doświadczenia związane z rodziną, rówieśnikami, instytucjami społecznymi, zjawiskami i procesami, mediami, z których dziecko korzysta i które usiłuje zdefiniować, poznać, zrozumieć. Dotyczą one tzw. wieku społecznego (9-10 lat⁹), kiedy dziecko

⁵ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo w małym mieście*, Warszawa 1993, s. 10-11.

⁶ B. Smolińska-Theiss, *Odkrywanie dziecka i dzieciństwa*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1997, nr 2.

⁷ J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XX wieku. Niepokoje i nadzieje*, Białystok 2000, s.77.

⁸ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2002, s. 77.

⁹ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2002, nr 4.

zaczyna przekraczać próg domu rodzinnego, zadawać pytania o sens i bezsens istnienia kultury, polityki, gospodarki, religii.

W drugim, szerszym ujęciu dzieciństwo może być rozumiane jako historyczno-społeczno-kulturowa kategoria, opisująca sytuacje i położenie społeczne dzieci jako grupy społecznej. Dzieciństwo tak interpretowane jest pojęciem odnoszącym się do statusu społecznego dzieci jako grupy społecznej.

W literaturze pedagogicznej współczesnej zauważamy nowe interdyscyplinarne podejście do badań nad dzieckiem i dzieciństwem. Podkreśla się, iż na jakość dzieciństwa ma wpływ szereg czynników, warunków, zjawisk i procesów zachodzących w najbliższym środowisku, a także w skali globalnej. J. Izdebska¹⁰ sugeruje, by dzieciństwo ujmować, badać, przyjmując orientację humanistyczną, widząc dziecko w kontekście zachodzących zmian związanych z procesem transformacji systemowej oraz wydarzeń, zjawisk i procesów przebiegających w skali globalnej.

Współcześnie zmienia się i poszerza codzienna przestrzeń życia dziecka, zmienia się też obszar i rodzaj jego kontaktów (poznawczych, społecznych, emocjonalnych, kulturalnych), pojawiają się nowe źródła o wielce zróżnicowanym charakterze.

Teoretycy badań nad dzieciństwem preferują humanistyczne podejście do dziecka i dzieciństwa. Sytuują je w kulturze, historii, jako twórcę własnej przestrzeni życia. Najczęściej badania koncentrują się wokół takich wymiarów przestrzeni dziecięcej jak: troska o prawidłowy rozwój, zdrowie i życie dziecka, troska o jego edukację, zdobycie zawodu i inne¹¹. Pragnę tu zwrócić uwagę na podstawowe środowisko życia dziecka – rodzinę, bowiem od jakości życia rodziny zależy jakość dzieciństwa.

W życiu współczesnego dziecka, jak zauważają teoretycy, pojawiają się nowe układy rodzinne, nowe wzory konsumpcji. Dziecko jest zalewane różnymi informacjami. Dziecko przy telewizorze, dziecko przy komputerze, dziecko przy Internecie w wielu wypadkach często zamyka się w swoim świecie dziecięcej recepcji, dziecięcych prób odczytywania, interpretowania obrazów, akcji, przeżyć. Podstawową kategorią analizy uczyniono doświadczenia, przeżycia, działania. B. Smolińska-Theiss i J. Izdebska stwierdzają, że świat dziecka i świat człowieka dorosłego wzajemnie się rozgraniczają, ale nie musi tak być. Stanowią specjalną

¹⁰ J. Izdebska, *Dziecko osamotnione*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2002, s. 897.

¹¹ B. Matyjas, *Dzieciństwo w rodzinie bezrobotnych w środowisku małego miasta*, Kielce 2003.

przestrzeń edukacyjną, w której następuje spotkanie dorosłego człowieka z dzieckiem, wymiana doświadczeń, ich obopólny rozwój. Dzieciństwo jest światem dziecka, stanowi jego indywidualne doświadczenie, które gromadzi przez kontakt z dorosłym. „Dziecko potrzebuje i szuka tego kontaktu, znajduje w nim potwierdzenie siebie i własnych związków z bliższym i dalszym otoczeniem. Dziecko potrzebuje ludzi, którym mogłoby zaufać, przeżywać istotę swojego dzieciństwa, którzy byłiby dla niego autorytetami, partnerami zabaw, nauczycielami i przewodnikami dziecięcych przygód, którzy utrwaliliby granice dzieciństwa i otworzyli nowe światy. Dziecko potrzebuje czasu dla siebie i czasu, który ofiaruje mu dorosły”¹².

Każde dziecko przeżywa czas indywidualnie, wypełnia go zabawą i przygodami. Potrzebuje przestrzeni, obszaru, który umożliwi mu poznanie, przeżycie i doświadczenie świata najbliższego, jak i też odległego.

Badania naukowe ukazują, że obraz dzieciństwa w różnych kulturach, okresach historii jest odbiciem określonej struktury społecznej. Te właśnie czynniki stanowią kontekst analiz.

Przestrzeń dziecięca

Współcześni teoretycy badań dzieciństwa podkreślają, iż nie można oddzielić świata dziecka od świata dorosłych. Nie ma obecnie już przestrzeni charakterystycznych wyłącznie dla dzieci. Dziecko współcześnie stało się podmiotem i przedmiotem zabiegów licznych koncernów, marketingu, reklamy. Uczestniczy ono we wszystkich aspektach życia dorosłych. Czy zatem można mówić o zmniejszaniu się przestrzeni dzieciństwa, czy o jej poszerzaniu? Można stwierdzić, iż każda teza ma swoich zwolenników. Można też zaobserwować grupę dzieci, które mają możliwość rozwoju, zapewnioną przez rodziców, poszerzają przestrzeń swoich zainteresowań, umiejętności, doświadczeń, przeżyć.

Jest też znaczna ilość dzieci, których przestrzeń życiowa jest ograniczona. Zmniejszanie, ograniczanie dziecięcej przestrzeni dotyczy różnych aspektów życia dziecka:

- skurczyła się przestrzeń blisko matki na skutek podjęcia przez nią pracy zawodowej, uzupełniania wykształcenia, doskonalenia zawodowego, a tym samym brakuje satysfakcjonującej ilości czasu dla rodziny;

¹² J. Izdebska, *Dziecko w rodzinie u progu XX wieku*, dz. cyt., s. 32.

- zmniejszyła się przestrzeń wokół ojca w związku ze specyfikacją pracy zawodowej wymagającej dyspozycyjności, wykonywania dodatkowej pracy;
- zmieniła się przestrzeń wokół domu. Mieszkamy w dużych osiedlach mieszkaniowych, „blokowiskach”, w których przestrzeń ogranicza się do kilku metrów. Jak zauważa B. Smolińska-Theiss, place zabaw zostały zamienione na parkingi. Mieszkamy też w luksusowych osiedlach, które również są ograniczone parkanami, strzeżone przez ochraniarzy;
- stworzono sieć instytucji edukacyjnych wypełniających i organizujących czas i przestrzeń życia dziecka. Dążenie do wielostronnego rozwoju dziecka poprzez udział w różnego typu zajęciach coraz częściej jest dewizą rodziców. Helga Zeiher¹³ słusznie nazywa ten typ dzieciństwa dzieciństwem „wyspowym”. Przeskakując z jednej wyspy na drugą – czyli z zajęć na zajęcia, z instytucji do instytucji, dzieci znajdują się w różnych przestrzeniach, niepowiązanych z sobą. Łączą je jedynie ambicje, aspiracje rodziców, którzy swoją rolę upatrują we właściwym zorganizowaniu dzieciom możliwości znalezienia się w tych przestrzeniach;
- coraz częściej dziecko znajduje się, wychowuje nie tylko wśród najbliższych, ale też jest uczestnikiem wielu grup społecznych. Ze strony dorosłych i instytucji spotyka je wiele niebezpieczeństw, na przykład przemoc w rodzinie, przemoc w grupie rówieśniczej, przemoc strukturalna, pozbawienie praw, zagrożenia, jakie niesie rozwój cywilizacji;
- dziecko staje się aktywnym uczestnikiem świata dorosłych. Ich doświadczenia, przeżycia, problemy, sytuacje dotyczą dzieci. Znajdują się więc w przestrzeni dorosłych, tam tracą swą specyficzną przestrzeń dziecięcą¹⁴.

W analizie szczególną uwagę zwrócono na dzieci przedszkolne i edukację szkolną. Omawiane przykłady korzystania dziecka z różnego rodzaju mediów i edukacji, w tym ekologicznej, odnoszą się do sytuacji przedszkolnych, szkolnych i pozaszkolnych, rodzinnych. Życie rodzinne opiera się przede wszystkim na relacjach pomiędzy poszczególnymi osobami tworzącymi je, na dialogu, wymianie myśli, uczuć, gestów. Niemożliwe staje się całkowite wyłączenie dziecka z codzienności życia

¹³ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, art. cyt.

¹⁴ W. Danielewicz, *Depedagogizacja dzieciństwa – wybrane obszary*, w: *U podstaw dialogu w edukacji*, red. A. Karpińska, Białystok 2003, s.147.

członków rodziny. Jego przestrzeń życiowa jest uzależniona głównie od rodziców, statusu społecznego, czasu poświęconego dziecku, wspólnych rozmów, wymiany myśli, uczuć oraz kierowania właściwym rozwojem, w szczególności także rozwojem wobec przyrody, ekologii.

Edukacja ekologiczna dziecka

Najogólniej można określić, iż ekologia jest „dziedziną biologii badającą wzajemne stosunki między organizmami a otaczającym je środowiskiem”¹⁵.

Ekologia zajmuje się gospodarką, przyrodą w jej ekosystemach, traktuje także o strukturze i funkcjonowaniu biosfery, obejmuje całość zjawisk dotyczących wzajemnych zależności między organizmami i ich zespołami a ich biotycznym i abiotycznym środowiskiem¹⁶. I. Paško określa ekologię jako „naukę zajmującą się badaniem stosunków zachodzących między organizmami oraz ich relacji ze środowiskiem, w którym żyją”¹⁷. W literaturze spotykamy szereg definicji. Ekologia jako nauka o gospodarce przyrody wyjaśnia mechanizmy tworzenia się i funkcjonowania układów ekologicznych, procesów kształtowania się różnorodności biologicznej, ustalenia się składu gatunkowego zespołów oraz rozmieszczenia ich liczebności, a także czynniki warunkujące obieg materii i przepływ energii w geocenozach¹⁸.

Współczesna ekologia obejmuje wiele dziedzin. Ekologia jest dyscypliną biologii ściśle związaną z życiem i działalnością człowieka, a zwłaszcza z działalnością społeczno-gospodarczą, która odbywa się w środowisku przyrodniczym. Działalność człowieka doprowadziła do zakłócenia równowagi w przyrodzie, dlatego istotnym przesłaniem ekologii jest określenie, jak można ją zachować bądź przywrócić, opierając się na mechanizmach funkcjonowania systemów przyrodniczych na różnych poziomach ich organizacji i respektowania tych mechanizmów w działaniach gospodarczych¹⁹.

¹⁵ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczyk, Warszawa 1982, s. 521.

¹⁶ E. Pieczyńska, I. Spodniewska, *Ekologia a ochrona środowiska człowieka*, Warszawa 1976, s. 4-5.

¹⁷ I. Paško, *Kształtowanie postaw proekologicznych uczniów klas I-III szkół podstawowych*, Kraków 2003, s. 30.

¹⁸ T. Umiński, *Ekologia, środowisko, przyroda*, Warszawa 1996, s. 12.

¹⁹ J. Banaszak, H. Wiśniewski, *Podstawy ekologii*, Toruń 2004, s. 21.

R. Łukaszewicz zauważa, iż w procesie kształtowania świadomości ekologicznej istotną rolę odgrywa edukacja ekologiczna, rozumiana jako ogół oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych i działań własnych ludzi, mających na celu kształtowanie harmonijnego współżycia z przyrodą. Jest ona instrumentem układania się człowieka ze światem, w następstwie czego wzrastają jego szanse samorealizacji w ekologicznym porządku życia²⁰.

Edukację ekologiczną można ujmować w dwóch aspektach edukacji formalnej, przedszkolnej i szkolnej oraz nieformalnej czy pozaszkolnej. Edukacja nieformalna obejmująca dzieci i młodzież może być realizowana w domu rodzinnym, przez mass media, organizacje i ruchy ekologiczne oraz religijne. Szeroko rozumiana edukacja ekologiczna jest procesem złożonym, długotrwałym, wymagającym edukacyjnych działań. Można ją realizować od wczesnych lat dzieciństwa przez cały okres rozwoju człowieka. To wiedza ekologiczna, postawy, przeżywanie, wartościowanie prowadzą do odpowiedzialności i przestrzegania praw ekologicznych, działania na rzecz ochrony środowiska.

W okresie wczesnej edukacji dziecka niezwykle istotną rolę w procesie kształtowania świadomości ekologicznej odgrywa rodzina. W ujęciu R. Łukaszewicza edukacja ekologiczna jest instrumentem układania się człowieka ze światem, w następstwie czego wzrastają jego szanse samorealizacji w ekologicznym porządku życia²¹.

E. Frątczak i J. Frątczak formułują następującą definicję edukacji ekologicznej: „jest to świadomie zamierzona, celowa, planowa, systematyczna i stopniowa działalność nauczyciela (rodziców, opiekunów) wobec dzieci przy ich pozytywnej motywacji i wielostronnej działalności, której celem jest (...) ukształtowanie w dziecku postawy ekologicznej, ciekawości świata, poczucia więzi z przyrodą, ludźmi, szacunku dla różnorodności, tolerancji, odrębności biologicznej i kulturowej²²”.

Zarówno teoretycy i badacze, jak też praktycy podkreślają zgodnie, iż edukacja ekologiczna powinna być realizowana we wczesnej edukacji dziecka. W tym bowiem okresie rozwoju dzieci przejawiają wyjątkowe zainteresowanie zjawiskami zachodzącymi w świecie roślin i zwierząt.

²⁰ R. Łukaszewicz, *Edukacja z wyobraźnią – systemowy obraz edukacji*, w: *Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki*, red. B. Śliwerski, Kraków 1992, s. 84.

²¹ A. Suchora-Plech, *Kształtowanie postawy ekologicznej w edukacji wczesnej*, Słupsk 2000, s. 8.

²² E. Frątczak, J. Frątczak, *Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym*, Bydgoszcz 1996, s. 12-13.

Z łatwością także przyswajają nowe wiadomości i umiejętności, przejawiają wyjątkową ekspresję przeżyć, jakich doświadczają w wyniku bezpośredniego kontaktu z przyrodą.

B. Dymara zauważa, iż w toku edukacji ekologicznej nie wystarczy przekazać dzieciom samej teorii, trzeba także nauczyć współlbycia z przyrodą, działania na rzecz ocalenia jej dóbr, a tym samym siebie²³.

Edukacja ekologiczna to proces wychowawczego, pedagogicznego oddziaływania na człowieka w celu kształtowania jego osobowości, świadomości, postawy proekologicznej. Zawiera rozumienie zagrożeń, wrażliwość na niszczenie środowiska naturalnego, aktywność w reagowaniu na jego niszczenie, kształtowanie kultury obcowania z przyrodą, życia opartego na istnieniu człowieka w harmonii ze środowiskiem.

Zasygnalizowane cele edukacji ekologicznej można osiągnąć w drodze edukacji formalnej, obejmującej przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły zawodowe, licea, szkoły wyższe, oraz edukacji nieformalnej, obejmującej rodzinę, środowisko lokalne, Kościoły, ruchy religijne, środki masowego przekazu oraz różne organizacje ekologiczne dziecięce i młodzieżowe, a także instytucje państwowe związane z ochroną przyrody.

Aby edukacja ekologiczna była skuteczna, należy dostosować jej etapy do właściwości i możliwości rozwojowych dziecka. Dzieci w wieku od 3 do 10 lat cechuje: ciekawość poznawcza, naturalna potrzeba poznawania otaczającego środowiska, wrażliwość i chęć niesienia pomocy, dążenie do współdziałania. Te walory przynależne dzieciom można i należy wykorzystać w kształtowaniu postaw proekologicznych, aby w przyszłości były świadomymi organizatorami i uczestnikami życia społecznego. Edukacja ekologiczna ma charakter długofalowy i interdyscyplinarny, jest edukacją holistyczną.

Edukacja ekologiczna stała się wyzwaniem i koniecznością współczesnych czasów. Jedynie wspólny wysiłek wszystkich ludzi, podejmowany w każdym miejscu: w domu, w pracy, w szkole, w czasie wypoczynku, jest w stanie zahamować i poprawić jakość naszego życia i zdrowia.

Rodzina jest jedynym miejscem, w którym kształtują się wartości, postawy etyczne, sposób organizacji czasu wolnego, a także poszanowanie przyrody, właściwe postawy ekologiczne. Poprzez stawianie rodzicom pytań, dziecko pobudza do refleksji. Kształtowanie zrębów świadomości

²³ B. Dymara, S. Michałowski, L. Wollman-Mazurkiewicz, *Dziecko w świecie przyrody*, Kraków 1998.

ekologicznej odbywa się w trakcie dokonywania wspólnych wyborów zgodnych z ideą ekorozwoju podczas codziennych życiowych zajęć. Edukacja ekologiczna realizowana w środowisku rodzinnym, obok edukacji formalnej, warunkuje rozwój i kształtowanie wiedzy oraz postaw ekologicznych w okresie dzieciństwa, wczesnej edukacji dziecka.

Już od najwcześniejszych lat życia człowieka trzeba i można rozwijać oraz kształtować sposób myślenia i zachowania. Dzieje się to od narodzin dziecka. To rodzina odgrywa ogromną rolę. To w rodzinie dziecko zdobywa pierwsze doświadczenia, doznania, przeżycia, wrażliwość, uczy się wyboru wartości, postaw wobec siebie, przez samopoznanie, oraz wobec innych osób i świata przyrody.

W programach nauczania klas I-III są zawarte szeroko rozumiane treści przyrodnicze (z zakresu biologii, geografii, ekologii). W kształtowaniu świadomości ekologicznej uczniów znaczącą rolę odgrywają inne środowiska, szkoła bowiem nie jest i nie może być jedyną przestrzenią rozwijania i kształtowania postawy ekologicznej. Znaczącą funkcję w tym zakresie pełni rodzina. Niezwykle interesującą rolę przypisuje się wycieczkom w zakresie poznawania wiedzy ekologicznej. Ważne są wyjścia do ogrodu zoologicznego, wspólne spacery itp. Możliwość spędzenia wolnego czasu z rodzicami, i to od najmłodszych lat, kształtuje dbałość dziecka o stan środowiska, pozwala mu poznać piękno przyrody. Ta radość i bezpośredni kontakt powodują niezapomniane przeżycia. Dzieci posiadają wystarczające kompetencje, aby rozwiązywać problemy i radzić sobie z sytuacjami trudnymi, postrzeganymi adekwatnie. Zmiany cywilizacyjne dotyczą przede wszystkim funkcjonowania rodziny i dziecka w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Kształtowanie kompetencji poznawczych, emocjonalnych, społecznych i ekologicznych dziecka musi wynikać z dobrej oceny wymagań współczesnego świata z uwzględnieniem jego zmienności.

Odkrywanie dziecka w sobie, jak słusznie zauważa B. Smolińska-Theiss, dokonuje się w sposób kameralny i cichy. „(...) Zapisuje się ono w życiorysie człowieka w postaci minionych doświadczeń. Doświadczenia te – odpowiednio ustrukturuwane i powiązane – tworzą sekwencje w postaci różnych faz rozwojowych, opisywanych przez J. Piageta. Każda z nich przynosi nową jakość ale ogólnie składają się one na całościowy rozwój trwający przez całe życie²⁴.

²⁴ B. Smolińska-Theiss, *Odkrywanie dziecka i dzieciństwa*, art. cyt.

Dziecko od wczesnych lat przebywa i lubi przebywać w otoczeniu przyrody. Chętnie bawi się na skwerku, parku, łące, nad rzeką. Otoczenie przyrodnicze jest dla dziecka naturalnym miejscem zabaw i kontaktu z przyrodą. Przebywanie dziecka w naturalnym środowisku daje wiele radości, interesujących przeżyć i doświadczeń. Dlatego wielce korzystne staje się organizowanie wycieczek już w przedszkolu. Pozwalają one na bezpośredni kontakt wielozmysłowy. Tylko swobodne wyprawy w ciekawe miejsca, nieograniczone czasem, stwarzające możliwość przebywania w otoczeniu przyrodniczym uczą cieszyć się z kontaktu z naturą. Często organizowane wycieczki sprawiają, iż dzieci zaczynają rozwijać różne zależności, harmonię, aż wreszcie, że są częścią tej przyrody. Zaprzyjaźnienie się z przyrodą, uwrażliwienie na jej piękno, porządek, sprawia, że mogą one stać się strażnikami jej praw i wykazywać troskę o nią.

Organizowanie wycieczek umożliwia dzieciom wyciszenie, a dzieciom pobudliwym stwarza wolność, aktywuje w wielu przestrzeniach. Wycieczki dają okazję do rozmów z nauczycielami, z przyrodą, komunikacji między dziećmi, między rodzicami, do współpracy oraz wzajemnej pomocy, wzajemnego uczenia się. Stwarzają nauczycielowi dobre sytuacje do poznania dziecka, stąd potrzeba organizowania procesu edukacyjnego dziecka w sposób odpowiadający mu pod względem rozwojowym i kulturowym.

Bibliografia

- Banaszak J., Wiśniewski H., *Podstawy ekologii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- Danielewicz W., *Depedagogizacja dzieciństwa – wybrane obszary*, w: *U podstaw dialogu w edukacji*, red. A. Karpińska, Trans Humana, Białystok 2003.
- Delors J., *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*, UNESCO, Warszawa 1998.
- Dymara B., Michałowski S., Wollman-Mazurkiewicz L., *Dziecko w świecie przyrody*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1998.
- Frątczak E., Frątczak J., *Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym*, Kujawsko-Pomorskie Studium Edukacyjne, Bydgoszcz 1996.
- Izdebska J., *Dziecko osamotnione*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Izdebska J., *Dziecko w rodzinie u progu XX wieku. Niepokoje i nadzieje*, Trans Humana, Białystok 2000.
- Łukaszewicz R., *Edukacja z wyobraźnią – systemowy obraz edukacji*, w: *Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki*, red. B. Śliwerski, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1992.
- Matyjas B., *Dzieciństwo w rodzinie bezrobotnych w środowisku małego miasta*, Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2003.

- Paśko I., *Kształtowanie postaw proekologicznych uczniów klas I-III szkół podstawowych*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2003.
- Pieczynska E., Spodniewska I., *Ekologia a ochrona środowiska człowieka*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 1976.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczyk, PWN, Warszawa 1982.
- Słownik psychologii*, red. A.S. Reber, Scholar, Warszawa 2000.
- Smolińska-Theiss B., *Dzieciństwo*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Smolińska-Theiss B., *Dzieciństwo w małym mieście*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1993.
- Smolińska-Theiss B., *Dzieciństwo – zmieniająca się kategoria społeczna*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2002, nr 4.
- Smolińska-Theiss B., *Odkrywanie dziecka i dzieciństwa*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1997, nr 2.
- Suchora-Plech A., *Kształtowanie postawy ekologicznej w edukacji wczesnej*, Pomorska Akademia Pedagogiczna, Słupsk 2000.
- Umiński T., *Ekologia, środowisko, przyroda*, WSiP, Warszawa 1996.